

„ezt szeretnénk megörökíteni az utókornak”

Önreprezentáció és megőrzési törekvések Grábóc közösségi
fotóalbumával

Jelige: Kismadár

Évfolyam: II.

Lezárás dátuma: 2024. 06. 04.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés és elméleti keret.....	4
<i>1.1. Kutatói reflexió: A bennszülött kutató kettős szerepe.....</i>	<i>8</i>
2. A kutatás módszere(i).....	10
<i>2.1. Fényképgyűjtés- és megosztás, beszélgetések – offline résztvevő megfigyelés.....</i>	<i>10</i>
<i>2.2. Narratív interjúk.....</i>	<i>11</i>
<i>2.3. Digitális etnográfia.....</i>	<i>11</i>
<i>2.4. Archívumszerkesztés – az eredmények visszaadásának egyik módja.....</i>	<i>13</i>
3. Grábóc vizuális emlékezete dióhéjban.....	14
<i>3.1. Az Archívum bemutatása.....</i>	<i>14</i>
<i>3.2. A megnemesített múlt fotóalbumban.....</i>	<i>15</i>
<i>3.3. A közösség története az emberi életút mentén.....</i>	<i>17</i>
4. Motivációk, megvalósítás – az online közösség céljai és a közös munka.....	21
<i>4.1. A kezdeményezést és a kutatást övező igények.....</i>	<i>22</i>
<i>4.2. A kezdeményezés indulása.....</i>	<i>24</i>
<i>4.2.1. A pandémia, mint lehetséges előzmény.....</i>	<i>24</i>
<i>4.2.2. A kezdetek.....</i>	<i>25</i>
<i>4.3. Célok és motivációk.....</i>	<i>25</i>
<i>4.3.1. „ezt szeretnénk megörökíteni az utókornak” - értékmentés, továbbadás.....</i>	<i>26</i>
<i>4.3.2. „a falunk erősen halódó állapotban van” - kritika a jelenkor felé.....</i>	<i>27</i>
<i>4.3.3. „Egyszer csak összeáll a falu lakossága” - összehúzó erő: a régi közösség újjá alakítása.....</i>	<i>28</i>
<i>4.4. Hogyan valósuljanak meg a célok? – közös munka, közös gondolkodás a csoporton belül és kívül.....</i>	<i>30</i>

4.4.1. <i>A csoportban alakuló ismertségek és újjá alakuló kapcsolatok</i>	30
4.4.2. <i>Közös gondolkodás online és offline</i>	31
4.4.3. <i>Passzív tagok</i>	34
4.4.4. <i>Tematikus posztok készítése</i>	35
4.5. <i>Közösségi ötletek a fényképgyűjtés folytatására</i>	38
5. Összegzés	39
Bibliográfia	40

1. Bevezetés és elméleti keret

2020. augusztus 5.-én létrejött a *Grábóci ismerősök régi képeken* elnevezésű Facebook csoport. A csoport célja és motivációja a felületen szereplő rövid leírás szerint a következő: „*Ez a csoport azért jött létre, hogy közelebb hozzon minket egymáshoz. Grábóciak és Grábócról leszármazottak régi fotókat szeretnénk itt látni a faluról, rokonokról, barátokról, ismerősökről. Felidézzük a régi emlékeket piciny falunkról.*”¹ A csoport alapító tagja két elszármazott, de a faluval és az ittmaradókkal intenzív kapcsolatot ápoló hölgy, akik gyermek- és fiatalkoruk emlékeit, a hozzájuk kapcsolódó nosztalgikus érzéseket szívesen megosztják másokkal, akik hasonló élményekkel, vagy legalább érdeklődéssel tudnak kapcsolódni a témához. A csoport megalakulásának oka, hogy már régóta megvolt az igény arra, hogy bármilyen módon elinduljon a „faluval való foglalkozás”. Ez hol nyíltan megfogalmazott, hol pedig burkoltan sugallt cél. Az internet, az online világ teret adott, lehetőséget teremtett arra, hogy az egykori „hagyományos közösségek” (lokális, családi, baráti) egy újabb formában szerveződjenek újra. Ez az újra szerveződés segíti a kapcsolattartást, a közös emlékezést, a fontosnak tartott értékek megosztását egymással és a többi generációval.

Kutatásomban egy Tolna vármegyei kistelepülés, Grábóc „múltjával” foglalkozom. A kistelepülés megnevezést különösen indokoltnak tartom, ugyanis a falu lakóinak száma 2023-ban 159 fő. Nem kívánom a falu történetét és a lakosság számának alakulását részletezni, azonban mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy a jelenlegi lélekszám nagyon alacsony. A 20. század első felének hullámválsága után a lakosságszám 1941-ben elérte a 704 főt, majd az ezt követő évtizedekben rohamos csökkenésnek indult, csupán időnként volt megfigyelhető egy-egy stabilabb időszak. 1970-ben 493-an laktak a faluban, ezt követően pedig évtizedenként százaz nagyságrenddel csökkent a lakosok száma. Ehhez nagyban hozzájárult a cigánytelep felszámolása, és a lehetőségek hiánya miatti elvándorlás.² Az etnikai összetétel a második világháború után vegyes képet mutat: a települést alapító szerbek ekkor már alig voltak jelen, de a faluban éltek svábok, bukovinai székelyek, Marosvásárhely környékéről menekült székelyek, belföldi telepések (pl. Vecsésről, Ózdról), illetve romák is. Egy ilyen színes közösségben elkerülhetetlenek a konfliktusok, de a visszaemlékezések leginkább egy szorosan összetartó közösséget emlegetnek. Az etnikai határok nem mosódtak el teljesen, sokaknak a családtörténet szempontjából máig fontos a származásuk, azonban a Grábócon töltött évtizedek

¹A csoport névjegyében található leírás.

²A népesség alakulását lásd: <http://nepesseg.com/tolna/graboc>

egy viszonylagos egységbe kovácsolták az itt élőket, így a faluval kapcsolatos emlékezetükben és identitásukban egy olyan közösség képe őrződött meg, melyben sokféle ember otthonra talált.

Munkámban a „múlt” elsősorban a jelen – a jelen társadalmi folyamatainak és emlékezés módjainak – tükrében és kontextusában értelmeződik. A kérdés az lesz, hogy mit jelent a múlt, s főként a múlt emlékei és milyen jelentőséggel és tartalommal bír a kistelepülés egykori és jelenlegi lakói számára. Jan Assmann szerint a múlthoz való viszony jellegzetessége, hogy a múlt bizonyítékai markáns eltéréseket mutatnak a „Mához” képest, tehát a múlttól való beszéd akkor a legfontosabb, ha értékei szembeállíthatók a jellel.³ Emellett kulcsfogalom még a kommunikatív emlékezet, miszerint az emlékezetet nagyban formálja a másokkal való érintkezés.⁴ Ez főleg a közelmúlt emlékeire vonatkozik, amelyeken a kortársak egymással osztoznak.⁵ Az emlékezet nem csupán kommunikatív, és kollektív, hanem rekonstruktív jelleggel is bír, így emlékeknek is csupán egy töredéke őrződik meg, azok a dolgok, amelyek az adott társadalmi keretek közt képesek rekonstruálódni.⁶ A vidéki idill, a múlt megnemesítése, a változások (pl. technikai fejlődés, városi hatások) figyelmen kívül hagyása, a közösségek homogén, zárt és stabil voltának hangsúlyozása, a népi kultúra régi idők maradványaként való kezelése sokáig jellemző volt az irodalomban és annak hatására a közbeszédben is.⁷ Azonban a történeti adatok mást mutatnak: mobilitás, népesség cserélődése, belső ellentétek.⁸ A néprajztudomány azon törekvéséről, hogy a falvak múltját hitelesen lehessen megrajzolni, Hermann Bausinger írt, hangsúlyozva a forráskritika és a változásvizsgálat fontosságát.

Kutatásomban elsősorban a múlt vizuális emlékeivel foglalkozom. Terepem nem csupán a falu mint lokális tér. A lokalitás eleve megkérdőjelezhető egy olyan korszakban, amikor nem mindig esik egybe az elhelyezkedés a mindennapi érintkezésekkel,⁹ ezért a lokalitás sokkal inkább jelent társadalmi kapcsolatokat és kontextusokat, mint sem szigorú értelemben vett térbeliséget.¹⁰ Azonban a faluhoz, mint térhez való viszony mégis áthatja az általam kutatott jelenséget, még ha ez sok esetben nem is fizikai értelemben nyilvánul meg: a virtuális térben megjelenő emlékezést, illetve az emberek gondolataiban élő képet jelent mindez.

³ Assmann 1992. 31–32.

⁴ Assmann 1992. 20.

⁵ Assmann 1992. 51.

⁶ Assmann 1992. 41.

⁷ Bausinger 1995. 7–17.

⁸ Bausinger 1995. 53–55.

⁹ Appadurai 2001. 4.

¹⁰ Appadurai 2001. 3.

Az általam megfigyelt jelenség esetében a múltra való emlékezés a fényképek interneten való közzétételével valósul meg. Kunt Ernő a fényképgyűjteményeket vizuális emlékezetnek nevezi.¹¹ Dolgozatomban azt mutatom be, hogy ez a vizuális emlékezet hogyan segíti a közösséggé formálódást.

Mielőtt a kutatói kérdéseimre és a konkrét elméleti keretre rátérnék, röviden ismertetem a fotográfia és a néprajztudomány kapcsolatának témám szempontjából releváns aspektusait.¹² A kérdést jelen esetben két irányból érdemes megközelíteni. Az első a fénykép szerepe és helye a kutatásban, a második pedig a képek forrásértéke.

A fénykép a néprajzi kutatások során általában háromféleképpen jelenhet meg. 1. Lehet egyfajta vizuális jegyzet, amelyet a kutató készít munkája során, a kultúra minél részletesebb megörökítése érdekében. (Az ilyen képek többnyire illusztrációként kerülnek bemutatásra a tudományos szövegekben.) 2. A másik lehetőség, hogy a kutató a fényképet mint tárgyat találja a terepen. 3. Végül pedig – amennyiben vizuális antropológiai munkáról van szó, a kutatás célja irányulhat eleve a kultúra vizuális bemutatásra (ilyenkor a fénykép és a film nem jegyzet vagy illusztráció, hanem kutatási módszer). Saját kutatásom ebből a szempontból vizuális etnográfiai munkának tekinthető, mivel egy meglévő fotókorpuszból indul ki, amellyel részben tárgyi, részben digitális formában dolgozom.

A fényképek forrásértéke ennél összetettebb kérdés. A néprajzi fotózást kezdetben a beállítottság, az ünnepi pillanatok kimerevítése, kontextusból való kiragadása jellemezte. Ennek okai egyrészt a technikai felszerelések korlátaiban keresendők, másrészt abban a kutatási hagyományban, amely többnyire az etnográfiai jelen¹³ képi rekonstrukciójára törekedett ahelyett, hogy a jelenre összpontosított volna. Emellett pedig sok esetben nem kifejezetten a képen szereplő emberekre és a köztük lévő kapcsolatokra fókuszáltak, hanem inkább a tárgyi környezetre (pl. bútortárgy, viselet). Ebből adódóan érthető, hogy a hitelességük, és a készítés időszakára vonatkozó forrásértékük miatt kérdőjeleződött meg a későbbiekben. Szuhay Péter¹⁴ felvetette, hogy a néprajzi témák iránt érdeklődő művészek és szociofotósok munkáin sok esetben jobban előtérbe kerülnek az emberek, így ezek a képek néprajzi értékkel is bírnak. Előnyük, hogy nem törekednek a tudósoktól sokáig elvárt objektivitásra, nem illusztrációkat, hanem jelentésteli alkotásokat készítenek. Ez azonban hátulütő is lehet, ugyanis a túlzott szubjektivitás is befolyásolja a képek hitelességét. Míg a művészi fotókra az idealizálás, addig

¹¹ Kunt 1987. 11.

¹² A fényképezés történetét lásd: Kolta 2003, Stemplerné 2009, Marien 2011. A fényképekkel kapcsolatos néprajzi-antropológiai kutatások részletes összefoglalóját lásd: Szalma 2014, Terendi 2023.

¹³ Fél – Hofer 1997.

¹⁴ Szuhay 2004.

a szociofotókra a probléma-centrikusság jellemző. Összességében mind a néprajzi, mind a művészi fotók használhatók forrásként, de kritikával kezelendők. A kutatható fényképtípusok sorába illeszkednek még a kutatottak körében fellelhető, saját célra készült fotók. Ezek a képek azért bírnak nagy jelentőséggel, mert annak ellenére, hogy nem tudományos, és többnyire nem is művészi céllal készültek, dokumentumértékük mégis figyelemre méltó. Szilágyi Miklós szerint a nem dokumentációs céllal készült fényképek is hasznos kordokumentumok lehetnek.¹⁵ Az általam tanulmányozott fotógyűjtő kezdeményezés során többnyire ilyen, egyéni célból készült képek kerülnek elő. Többségük még csak nem is műtermi vagy professzionális fényképezészek által készített fotó (kivéve az esküvői, katonai, iskolai és igazolványképeket), hanem a falu egy-egy fényképezőgéppel rendelkező tagjának a „művei”. Ez természetesen meglátszik a beállításon, a kompozíción, valamint a minőségen (ami az évtizedek alatt a tárolás során is sokat romlott). Azonban a lényegen nem változtat: ezek a képek mind önmagukban, mind az emlékezést segítő eszközként alkalmasak a település közelmúltjának a felfejtésére, és sokat elárulnak a „fényképhasználók” kapcsolatrendszeiről is.

*

Kutatásomban arra kerestem a választ, hogy a fényképgyűjtő kezdeményezés mögött milyen szándékok figyelhetők meg. Elméleti kulcsként használtam Pierre Bourdieu integrációs elméletét és Hargitai Dávid vizuális antropológiával kapcsolatos néhány meglátását.

Bourdieu számára a legfontosabb kérdés a fényképezés, a fotóhasználat, a fotóalbum-szerkesztés mögött rejlő szándék megértése volt. Az 1965-ben megjelent *Egy köztes művészetben*¹⁶ című kötetének *Az egység kultusza és a kultivált különbségek* című fejezetében részletesen foglalkozott a családi fotóalbumokkal. Szerinte „...a fényképezés [...] a családi integrációt erősíti azáltal, hogy megerősíti a családnak saját magával és egységével kapcsolatos érzéseit.”¹⁷ - teszi mindezt ünnepélyes keretek közt.¹⁸ Ugyan Bourdieu elsősorban a családi szintről beszél, úgy gondolom, jelen esetben ez átkonvertálható a faluközösség szintjére is. Az elméletet alkalmazó kutatók közül mások is értelmezték úgy a gondolatait, hogy „a családi képek a családon belül és azon túl szentesítik a társadalmi identitást.”¹⁹

Hargitai Dávid 2009-es cikkében (*Vizuálantropológiai értelmezés a családi legendáriumok feltérképezéséhez*) a gyermekvédelemben alkalmazta a vizuális antropológiai módszert azzal a

¹⁵ Szilágyi 1986. 26.

¹⁶ Ezt a tanulmányt nem sikerült magyar nyelven fellelnem, ezért az idézetek a szöveget szintén feldolgozó, más tanulmányokból származnak.

¹⁷ Boerdam – Martinus 2000. 155.

¹⁸ Boerdam – Martinus 2000. 155.

¹⁹ Hargitai 2009. 491.

céllal, hogy támogassa a gyerekeket egy pozitív önkép kialakításában, és segítse a családi problémák értelmezését. Ennek háttérében az állhat, hogy a kifelé mutatott kép visszahat az egyénre vagy közösségre, és így sikerül pozitív irányba befolyásolni annak identitását.

A fenti két elméleti feltevés alapján fogalmaztam meg kutatói kérdéseimet, melyek röviden a következők: 1. A fényképgyűjtő kezdeményezés mögött volt-e olyan szándék, hogy ezzel valamilyen formában összehozzák és összetartsák az embereket? 2. A kezdeményezésnek van-e olyan célja, hogy a mozgalom hatására megindul egy émikusan pozitívan értékelhető folyamat, ami visszahat a közösségre? A továbbiakban ezekre a kérdésekre fogok válaszokat keresni 2020 augusztusa és 2023 decembere között végzett kutatásaim alapján.

1.1. Kutatói reflexió: A bennszülött kutató kettős szerepe

Ha közhelyesen akarnék fogalmazni a kutatásommal kapcsolatban, azt mondhatnám, hogy nem én találtam meg a témát, hanem a téma talált meg engem – köszönhetően annak, hogy Grábócon lakom. Ugyan a lakhelyem múltja gyermekkorom óta érdekelt, és korábban – még gimnazista koromban – voltak is egyéni elképzeléseim arról, hogy milyen módon kutatnám ezt, de akkor még nem voltam a szükséges tudás birtokában sem szakmailag, sem pedig a munkához elengedhetetlen technikai ismeretek területén.²⁰ Amikor elkezdtem a néprajzi tanulmányaimat, nem szándékoztam komolyabb kutatásokat végezni a saját lakhelyemen vagy közösségemben, mert úgy gondoltam, kezdőként még nem tudnék megküzdeni azzal az érzelmi töltettel, amit a téma számomra jelent. Ezért eleinte csak személyes érdeklődéssel fordultam a kezdeményezés felé, és csak egy évvel később kezdtem el tudatosan, kutatóként is jelen lenni benne, és megtalálni azokat a fogódzókat, amelyek segítenek kettős szerepem helyes megélésében.

Ehhez első körben Fél Edit *A saját kultúrájában kutató etnológus* című írásában próbáltam segítséget találni. Szerinte három „fénytörés” határozza meg egy kutató látásmódját: az első, hogy egy osztálytársadalmi keretbe tartozik a kutatókkal (ugyanannak az országnak az állampolgára). A második annak a tudományos iskolának a hatása, ahol a képzettségét szerezte. A harmadik, hogy annak a társadalomnak az értelmiségi rétegéhez tartozik, amelyben a vizsgált közösség (általában a parasztság) is elhelyezkedik, ezért pozíciója miatt nagy a távolság közte

²⁰ A 4. fejezetben, ahol a kezdeményezés alakulását, motivációit mutatom be részletesebben, ki fogok térni arra, hogy a tagok technikai tudása miért jelentős, és mi lehet a magyarázat arra, hogy a csoport 2020-ban jött létre, és nem előbb.

és a kutatottak között.²¹ Tapasztalataim alapján e három pont közül az első érinthet, mivel ugyanannak az országnak a kulturális légkörében élünk, de úgy vélem, hogy a köztem és a kutatottak közt fennálló (sok esetben több) generációs szakadék miatt a történelemszemléletünk és értelmezésünk olyan sokban eltérhet, hogy ez a tényező nem nehezíti a saját kultúrában való kutatást. A második, a tudományos háttér természetesen meghatározza a gondolkodásomat. A harmadik, tényezőt pedig érdemes átvinni a saját munkámra. Ugyan a kutatottak az én esetemben már nem parasztok, és mivel közülük származom, nem is kezelnek idegenként, mégis az értelmiségi lét néha érezhetően eltávolít akár a saját gyökereimtől is, valamint a társadalomtudományos háttér időnként súrlódik azzal a lelkes laikus attitűddel, ami a kutatottak egy részét jellemzi, és ez bizonyos helyzetekben számomra is gátlást okoz.²² Azonban mindezt nem tartom jelentős, a kutatást hátráltató problémának, mert egyrészt fel voltam rá készülve, másrészt a folyamatos önreflexió segítségemre van abban, hogy a helyén kezeljem mind a külső, mind pedig a belső ellentéteket.

Ami a kutatás eredményeire sokkal inkább hatással lehet, az a tény, hogy a saját közösségben nincs meg egy olyan eleve adott távolság, ami egy idegen környezetben magától értedődően fennáll. Kapitány Gábor és Ágnes szerint, „*ha „túl közlől” látjuk a történeteket, előfordulhat, hogy nem tűnnek föl bizonyos összefüggések, szabályszerűségek, mert természetesnek tekintjük őket.*”²³ Ezt a problémát a kutatás kezdetekor sokáig éreztem, de mivel munkámat több év egyetemi néprajzi tanulmány után kezdtem el, a tudományos kíváncsiság hamar ráirányította a figyelmemet azokra a kis dolgokra is, amelyeket a közösség bizalmas tagjaként könnyen láthatok közlőlől, és ismereteim révén fel tudom mérni a jelentőségüket.

A közösség tagjaként való kutatás annak ellenére, hogy időnként dilemmákat okoz, nem lehetetleníti el a munkát, és folyamatosan kapok visszacsatolásokat arról, hogy ezt a kutatást nekem kell elvégeznem. Nem csupán azért, mert egy idegen kutatóhoz a közösség is másképp viszonyulna, hanem mert olyasvalaki, akinek nincs személyes kötődése a településhez, jó eséllyel rá sem találna a témára.²⁴

Az itt felvázoltak alapján elmondható, hogy maga a fotógyűjtő kezdeményezés is hiánypótló, illetve ebből adódóan a saját tudományos munkám is. Az, hogy a későbbiekben

²¹ Fél 1991. 1–2.

²² Fél Edit ezt „*a személyes falusi múlt és az intellektuális pozíció ellentéte*” okozta gátlásnak nevezi (Fél 1991. 4).

²³ Kapitány – Kapitány 2008. 5.

²⁴ Ez tipikusan egy olyan téma, amibe leginkább egy résztvevő láthat bele. Más települések hasonló akcióiról tudok, de ismereteim szerint ott is egy (vagy több) helyi kötődésű értelmiségi foglalkozik vele.

ebből mit tudok majd létrehozni a közösséggel együtt úgy, hogy az számukra is értelmezhető és használható legyen, még nem tisztázott. Az ezzel kapcsolatos elképzeléseimről a dolgozat további részeiben írok.

2. A kutatás módszere(i)

Mivel kutatásom alapját a már meglévő fotóanyag összegyűjtése, rendszerezése, valamint a hozzájuk kapcsolódó történetek és egyéb mögöttes tartalmak feltárására alapozom, munkám megnevezésére a vizuális etnográfia terminust használom.²⁵ Mindemellett hangsúlyozom, hogy interjúim és a digitalizálás során gyakran kezembe kerülnek a fényképek, mint tárgyak, ennek ellenére a fényképet inkább „társadalmi entitásként”²⁶ kezelem, tehát információ tároló,²⁷ az emlékezést aktiváló²⁸ eszközként.

Hargitai Dávid azt írja, hogy a vizuális legendáriumok (családi fotók, plakátok, egyéb képi emlékek) gyűjtése közben elkerülhetetlenül találkozunk a verbális történetekkel, ugyanis a képek előhívják ezeket az emlékezetből. Ezekhez kapcsolódhatnak írott anyagok is,²⁹ ilyenek lehetnek például levelek, naplók, esetleg versek.³⁰ Amennyiben ilyen írott emlékek a birtokomba kerülnek, kiegészítő forrásként felhasználom őket.

Ezekből módszertani útmutatásokból kiindulva kutatásom során többféle módszert alkalmaztam, melyeknek kiegészítették egymást a megértés és az újabb kérdések megfogalmazása tekintetében.

2.1. Fényképgyűjtés- és megosztás, beszélgetések – offline résztvevő megfigyelés

Résztvevő megfigyelésem egyik eleme a fényképek gyűjtése, és megosztása az online csoportban. (Ugyan ez nem teljesen offline tevékenység, mégis ide soroltam, mert maga a gyűjtés, és az ehhez kapcsolódó beszélgetések offline zajlanak.) Ezzel a gyűjtőmunkával

²⁵ Terendi 2023. 16.

²⁶ Szalma 2006. 5.

²⁷ Kincses 2006. 9.

²⁸ de Linares 2000. 117.

²⁹ Hargitai 2009. 4.

³⁰ Kotkin 2000. 127.

lényegében bekapcsolódtam a kezdeményezésbe, adatokat, tartalmakat osztottam meg a közösséggel. A gyűjtési folyamat az én esetemben, mivel szerepem is kettős – magánszemély és kutató – kétféleképpen működik. Az első opció, hogy a saját otthonomban keresem a családom fényképeit, vagy a családom körében fellelhető egyéb képeket. A második opció, hogy elkísérek más „gyűjtőket”, amikor megkeresnek valakit, hogy képeket kérjenek tőle. Az ilyen alkalmakon szoktunk beszélgetni a képekről, rákérdezünk azoknak keletkezési helyére, idejére, illetve próbáljuk beazonosítani a rajtuk látható személyeket. Kunt Ernő az ilyen beszélgetéseket asszociációs interjúknak nevezi,³¹ amelyek által a kontextusinformációkon túl megismerhetjük a fotók belső tartalmi rétegét is.³² A konkrét gyűjtéseken kívül még a résztvevő megfigyeléshez tartoznak a véletlen találkozások, a spontán beszélgetések, illetve az olyan összejövetelek, amelyeken nem kutatási céllal veszek részt, mégis elhangzanak a munkám szempontjából hasznos információk.

2.2. Narratív interjúk

A beszélgetések előző csoportjától elkülönítettem a konkrét interjúkat. Ezeket nem csupán a legtöbb esetben meglévő hangfelvétel különíti el a többi beszélgetéstől, hanem a félig-strukturált jelleg. Összesen 10 interjút készítettem, ami nem reprezentatív, de a kutatást a jövőben is tervezem folytatni, tehát jó eséllyel több interjú fog még készülni. Az interjúkon belül nagyjából két kategóriát tudok egymástól megkülönböztetni. Az első kategóriába azok a beszélgetések tartoznak, amelyeket olyan időssekkel készítettem, akik az online közösségben nincsenek jelen, de szívesen beszélnek a régebbi időkről. A második kategóriába azok az interjúk tartoznak, amelyeket a fotógyűjtés és a Facebook-csoport alapítóival és legaktívabb tagjaival készítettem. Az ő esetükben kérdéseim elsősorban a kezdeményezésük motivációira irányultak.

2.3. Digitális etnográfia

Mivel kutatásomat egy az online térben elinduló jelenség ihlette, ezért a terepmunkámnak egy jelentős részét az interneten, azon belül is a korábban már említett *Grábóci ismerősök régi*

³¹ Kunt 1987. 16.

³² Terendi 2022. 90.

képeken nevű zárt Facebook csoportban végzem. Mint említettem korábban, ebben a csoportban időnként magam is osztok meg tartalmakat, ezért a részvételem egyértelmű. Azonban az, hogy megfigyelés alatt mit értek, még részletezésre szorul. Tevékenységemnek ezt a formáját digitális antropológiának / etnográfia³³ nevezem, és egy online jelenség / közösség interakciónak a megfigyelését értem alatta. Az általam kutatott jelenség – ha az interneten indult is – nem különíthető el teljesen az offline világtól, nem független a fizikai tereptől és a személyes találkozásoktól, hanem bele van ágyazva a társadalmi struktúrába és kapcsolatokba.³⁴ Az online és az offline tér hatnak egymásra, és ennek figyelembe vételével igyekszem elkerülni a kutatási eredményeim egyoldalú értelmezését, és törekszem egy árnyalt kép bemutatására. A digitális etnográfiai munkám során lementettem az összes képet a hozzájuk fűzött megjegyzésekkel (kommentekkel) együtt, hogy szükség esetén teljes kontextusban nézhessek vissza egy-egy társalgást. A „szöveges” és a „vizuális” anyagot külön is számon tartom, illetve folyamatosan figyelem a velük kapcsolatos kommunikációt. Az eddig leírtak alapján egy táblázatban számadatokkal konkretizálom a digitális etnográfát:

Az eddig begyűjtött fényképek száma:	A csoport tagjainak száma:	A kommentelő tagok (adatközlők) száma:	Az eddig feldolgozott hozzászólások száma:
1251	204	102 (ebből 71 nő, 29 férfi)	3375

A digitális etnográfiai megfigyelés számadatai

Itt szeretném hangsúlyozni, hogy a számadatokat csupán viszonyítási alapnak használok, mert a szükséges háttérismeretek részletes bemutatása nélkül félrevezetőek lehetnek. Nem tartom őket *önmagukban* mérvadónak a következtetések levonásához, inkább csak a statisztikák elkészítéséhez és a közösség aktivitásának nyilvántartásához használok őket. Az általánosabb következtetések inkább az alapján vonhatóak le, hogy milyen témák köré összpontosul a kommunikáció, mert ez sok mindent elárul arról, hogy mit emelnek ki szívesen a múlt emlékei közül.

³³ Erről lásd: Mester 2018. 119. A hazai online etnográfiai kutatásokat, valamint az ilyen típusú munkák során felmerül etikai kérdéseket Lajos Veronika foglalta össze. (Lajos 2016).

³⁴ Turai 2016. 92.

A digitális etnográfia eredményei a dolgozatban feldolgozásra kerülnek, azonban néhány gondolat erejéig érdemes elidőzni a csoport történetén, mely szintén a megfigyelésekből rajzolódott ki. Az online csoportot 2020. augusztus 5-én hozta létre két elszármazott hölgy, akik unokatestvéri kapcsolatukból adódóan gyakran nosztalgiáznak együtt. Régi baráti kapcsolataikat mozgósítva viszonylag rövid időn belül (1-2 hét) híre ment a kezdeményezésnek, és sok hasonló korú³⁵ tagot kerestek meg. Ezzel párhuzamosan felvették a kapcsolatot a jelenlegi lakók közül azokkal, akiket baráti-rokoni kapcsolatok révén ismertek, és tudták, számíthatnak rájuk, így a helyi lakosok körében is hamar népszerű lett a csoport. Az első hónapban nagyjából 70-80 fő volt a taglétszám, ami a továbbiakban lassan bővült. Jelenleg 204-en vannak a csoportban. Azonban a magasabb taglétszám nem jelent nagyobb aktivitást, mivel a később csatlakozók közt már több a leszármazott, a faluhoz csak közvetve kapcsolódó fiatal, akit ugyan érdekel a téma, de inkább szemlélőként van jelen. A kezdeti időszakban hetente több alkalommal készültek posztok, és viszonylag sokan gyűjtöttek, de az otthoni albumok kimerítése után ez egyre ritkább lett. Összesen 4-5 olyan személy van, aki tudatosan keres meg másokat, hogy képet kérjen tőlük, és ők tartják kézben a kezdeményezést, míg a többiek nézik és véleményezik.

2.4. Archíumszerkesztés – az eredmények visszaadásának egyik módja

Munkám kezdetén a terveim közt szerepelt egy kutatói csoportnak az elkészítése, de amit végül létrehoztam, az a tapasztalataim szerint teljesen más szerepet töltött be. Majdnem két év háttérmunka után 2022. március 22-én létrehoztam, majd néhány hónap szerkesztés után megnyitottam a *Grábóc – Archívum* nevű csoportot, amit viszonylag nagy érdeklődés és támogatás fogadott. Viszont tudatában voltam annak, hogy beleavatkoztam az önszerveződő munkába, és még ha nem is volt szándékom az irányítás átvétele, az új csoport mégis mesterségesebbnek tűnik a réginek, és nem tud ugyanúgy funkcionálni. Ezért a kutatói csoport elképzelést idővel megváltoztattam. A kutatómunkát továbbra is a már meglévő, önszerveződő módon létrejött csoportban végzem, az Archívumot pedig arra használom, hogy a rendszerezett anyagot ott teszem elérhetővé a közösség számára.³⁶ Ez jelenleg azért fontos, mert – mint már

³⁵ A tagok között a hetvenes éveikben járók fogalmaznak a legtöbb véleményt, így a nosztalgiázás során az ő narratívájuk a leghangsúlyosabb.

³⁶ Aleida Assmann szerint az archívum alapból nem a gyűjtés, hanem a felhalmozás helye, tehát egy passzívabb szerepet tölt be – és ezt munkám során magam is érzékelem – mégis úgy látom, hogy az internet révén a kommunikáció, így az aktívan tartott tudás lehetőségévé is válhat (Assmann 2014. 407-408).

a bevezetőben is – említettem, a tagok közül többen is szeretnék, hogy a kezdeményezésüknek legyen valamilyen hozadéka, és az Archívumban láthatják, hogy hogyan áll össze digitális és viszonylag jól kereshető gyűjteménnyé a birtokukban lévő képek sokasága. Az Archívum lényegében egyfajta visszacsatolás a kutatók felé, az eddigi eredmények visszaforgatása a közösség javára, amiből láthatják, hogy lelkes munkájuknak lesz folytatása.³⁷

3. Grábóc vizuális emlékezete dióhéjban

Ugyan dolgozatom fő témája a fényképgyűjtő munka működésének bemutatása, mégis röviden ismertetem azt, ami ennek háttérében áll: az Archívumot, illetve a múltra való emlékezés kiemelt pontjait, lényegében azt a múltról alkotott képet, aminek átadására a kezdeményezés törekszik.

3.1. Az Archívum bemutatása

A dolgozat írásának idején összesen 1251 volt a feldolgozott képek száma. Ebből két nagyobb kategóriát lehet elkülöníteni: a „tematikus gyűjteményt” és a „családi albumokat”. A kettő között van valamennyi átfedés, de az alapján soroltuk be a képeket, hogy inkább egy-egy közösségi témához kapcsolódnak-e, vagy konkrét családnak az életéhez. A tematikus gyűjteményben 531 kép van, a családban pedig 720. A családi gyűjteményt értelemszerűen a családok nevével ellátva rendeztük albumba, a tematikus gyűjteményt pedig kisebb témákra bontva rendszereztük. (A besorolás főleg a kezdeti időben volt fontos fogódzó, de a két fő kategória a feldolgozás során szinte teljesen összemosódik.) Itt kell megemlítenem, hogy az albumok létrehozásában hagytam érvényesülni az érdeklődő tagok elképzeléseit, tehát nagyjából émius kategóriák mentén alakultak, de ez sokban összecseng a néprajzi gyűjtemények (pl. Fogarasi Klára könyve) felépítésével. Az alábbi táblázatban a képek számadatait ismertem.³⁸

³⁷ A folytatás módja és lehetősége még nem tisztázott. Erre a későbbi munkám során szeretnék megoldást találni.

³⁸ Itt mindent csak egy helyre soroltam be.

Fő téma:	Altémák:	Képek száma összegezve:
Gyermekelet	Bölcsőde, óvoda, iskola, elsőáldozás csoportképei + „Gyerekek” gyűjtőalbum	84
Barátság, párválasztás, lakodalom	„Fiatalok”, Esküvői képek	137
Munka	Szociális otthon, TSZ	64
Szórakozás, közösségi események	Szüreti felvonulás, farsang + „Vegyes” album	147
Halál és gyász	Temetés	6
Vallási élet	Katolikus és ortodox emlékek	64
Ház és környéke	Falukép, házak	29

A képek tematikája és számadatai

3.2. A megneemesített múlt fotóalbumban

A fotóalbumok időbelisége két fontos alapfogalom mentén értelmezhető. Az egyik a linearitás, ami egyfajta kronologikus rendet, tehát a fényképek (pontos vagy viszonylagos) sorba rendezését, korszakolását jelenti. A másik a ciklikusság, ami a fotók kapcsán folyamatosan visszatérő, mondhatni állandósult témákat és asszociációkat foglalja magába.³⁹ A kutatott anyagban ez a kettő ötvöződik, mert a képek kapcsán folytatott kommunikáció témái nagyjából felfűzhetők az emberi életút mintájára. Azonban mielőtt erre rátérnék, röviden ismertetem a fénykép értékének megítélését, illetve az idő témájának kezelését a kommunikációban, mert ezek segítségével érthető meg leginkább a lényeg.

A fényképek értékének helyes értelmezése a régi idők fényképezési szokásaiból, szűkös lehetőségeiből kiindulva magyarázható. Érzékelhető a hiány, ebből adódóan a minőség másodlagossá válik, ha egy kép hiánypótló, ahogy a következő idézet kijelenti: „*Sajnos egy kicsit megviselt a fotó, de így is nagy kincs nekünk.*”⁴⁰ Általánosságban elmondható, hogy a képek esztétikai értékével szemben az eszmei értékük kerül előtérbe.

³⁹ Szalma 2014. 145–154.

⁴⁰ N70

A kommunikáció során a múlttal való találkozást gyakran nevezik időutazásnak, és szívesen használják a történelem kifejezést is. A kezdeményezést erősen áthatja a nosztalgia, jellemző a múlt felértékelése, gyakori a nehéz, de szép gyerekkor, egyszerű, szegényes, mégis jó élet emlegetése. A múlt akaratlanul is szembeállítódik a jelennel, és szinte kivétel nélkül mindig a múlt tűnik fel kedvezőbb színben. Ehhez nagyban hozzájárul, hogy az online csoport a múlt egyfajta pozitív arculataként⁴¹ funkcionál, és konkrétan megfogalmazott törekvés a jó emlékek gyűjtése, így a negatívumok a háttérben maradnak.⁴² Azonban fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a gyakran egységesen „réginek”, „hagyományosnak” nevezett múlt közel sem egységes. A gyűjtés által megelevenített korszak egy tág időintervallum (nagyjából az 1930-as évektől⁴³ az 1990-es évekig), amikor markáns változások mentek végbe. Ez nem csupán a képek sorba rendezésével érzékelhető, hanem akár egy képen belül is megfigyelhető.

1930-as évek – 1970-es évek: a nagy változások időszaka

⁴¹ Goffmann 2008.

⁴² Ennek bővebb kifejtése túlmutat a dolgozat keretein, de meg kell említeni, hogy ez is része a jelenségnek.

⁴³ Az időkeretben nincs alsó határ. A legrégebbi kép az 1920-as évekből származik, de inkább a következő évtizedtől figyelhető meg a képek jelenléte, később pedig a mennyiség növekedése.

Régi és új egymás mellett élése (1960-as évek)

3.3. A közösség története az emberi életút mentén

A képekkel kapcsolatos diskurzus során olyan témák kerülnek elő, mint a gyermekkor, a fiatalság, a szerelem, a falu (épületek és táj), a munka, a közösségi élet, a halál és az elmúlás. Ezeknek a részletes kifejtésétől itt most eltekintek, inkább egy-egy képválogatás és kiemelt idézet segítségével prezentálom őket. Azonban fontos kiemelni, hogy mindegyik téma kapcsán gyakori visszatérő elem az összetartás hangsúlyozása mind a rokonság, mind a faluközösség szintjén. Ennek fényében a múlt azért is értékelődik fel, mert a képekből egy élhető falu tárul elénk, működő intézményrendszerrel (óvoda, iskola), kedvező helyi munkalehetőségekkel (TSZ, szociális otthon, erdészet) és élénk társasági élettel (bálok, majálisok, KISZ-programok).

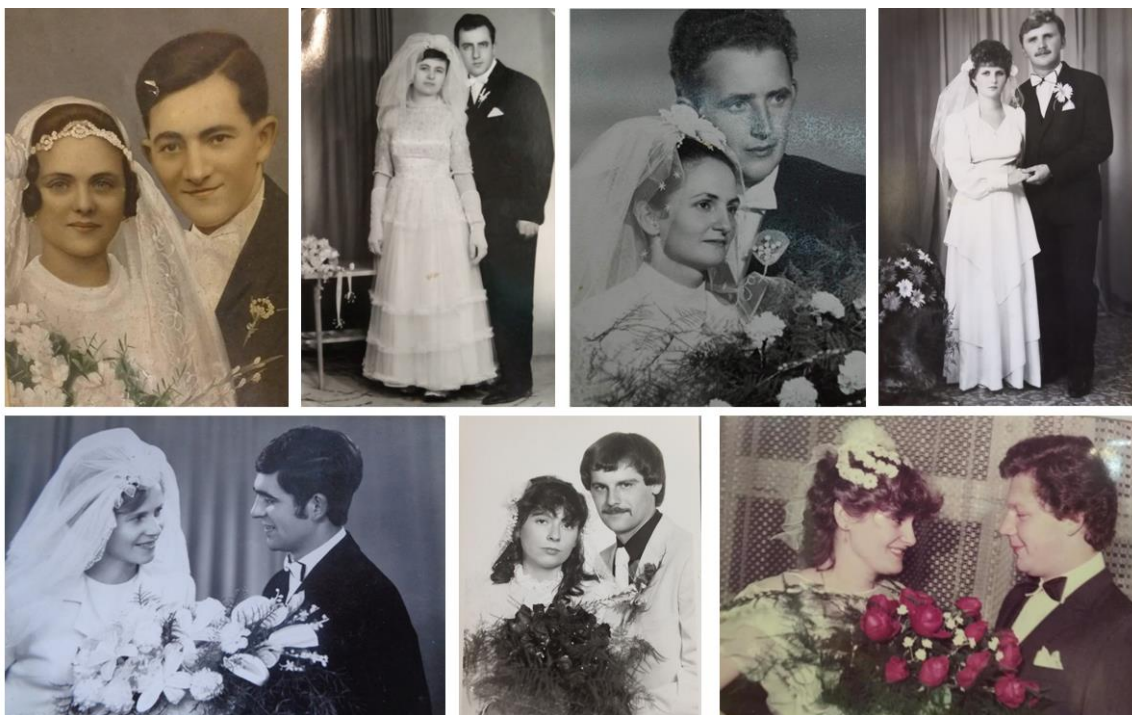
„Drága kis község, gyermekkorom gyönyörű helyszíne”⁴⁴

„Amikor még voltak fiatalok a faluban...”⁴⁵

⁴⁴ N74

⁴⁵ N74

„Meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt”⁴⁶

„ha becsukom a szemem, még mindig ez ugrik elém”⁴⁷

⁴⁶ N70

⁴⁷ N74

„nem volt szégyen a munka a fiatalnak”⁴⁸

„még élet is volt a faluban”⁴⁹

⁴⁸ N75

⁴⁹ N55

„ismerőssel szinte nem találkozok, csak a temetőben a nevekkkel”⁵⁰

Az életút végéhez érve fontosnak tartom kiemelni, hogy az elmúlás gondolata gyakran összekapcsolódik a falu sorsával: a képeken szereplők egy része, a családokat, népes rokonságokat összetartó idősök közül sokan nincsenek már közöttünk. Ennek következménye a falu előregedése, halódása, tehát egy olyan korszak elmúlása, melynek emlékét érdemes lenne átadni a jövő számára. Erre irányulnak a jelenlegi törekvések, és ebben hangsúlyos a képekhez kapcsolódó történetek megőrzése, ugyanis a fényképek az információhiány miatt a felejtés és a kiüresedés áldozatává válhatnak. A cél tehát világos: minél több mindent megmenteni a jövőnek.

4. Motivációk, megvalósítás – az online közösség céljai és a közös munka

Az előző fejezetben bemutatam, hogy melyek azok a témák a múltból, amelyeket a közösség akár önmagukban, akár a jelenhez való viszonylatban gyakran és szívesen emleget. Ugyan már

⁵⁰ F80

a korábbiakban is utaltam a csoport céljaira, azonban ebben a nagyobb egységben konkrétan és részletesen mutatom be az önszerveződő kezdeményezés motivációit és céljait, nagyvonalakban azokat a kérdéseket válaszolom meg, hogy mi hívta életre a kezdeményezést, miért tartják fontosnak a gyűjtést, és szeretnék-e kihozni belőle valamit. Ezen kívül ismertetem még, hogy a csoportban és azon kívül hogyan zajlik a közös gondolkodás, tehát hogyan dolgoznak együtt a tagok online és offline. Végül pedig arra is kitérek, hogy a kezdeményezés milyen irányban bővízhet, milyen új ötlet(ek) indult(ak) meg egyfajta mellékszálként a régebbi képek gyűjtésén kívül.

4.1. A kezdeményezést és a kutatást övező igények

A település elsősorban az ortodox kolostorról, és különösen annak búcsújáról vált híressé, ezért a Grábóccal foglalkozó tudományos⁵¹ és ismeretterjesztő munkák,⁵² útikönyvek is erről írnak. Napjainkban már talán többször említésre kerül a katolikus templom is, de még mindig csak mellékesen. Szerbek a faluban már régóta nem élnek. A kolostor jelenleg működik, rendelkezik parkkal és kiállítótérrel, de ez mindig is külön állt a falutól, a helyi lakosság inkább csak a búcsú idején látogatja, vagy vendégeinek mutatja meg. A később érkező sváb és székely örökség pedig nem került bemutatásra sem a faluban, sem pedig a falun kívül. A településen nem zajlott korábban néprajzi kutatás, és a múzeumokban is csupán elvétve akad egy-egy innen származó tárgy. A falu nem rendelkezik tájházzal vagy más kiállító térrel, illetve hagyományörző csoporttal sem. A tárgyi örökség feltehetőleg megsemmisült, vagy elszórtan lapul egy-egy padláson anélkül, hogy tudnánk róla. A szellemi örökség pedig szintén nincs összegyűjtve, nem is foglalkozott vele senki. Részben ennek a hiánynak a betöltésére indult el az online fotógyűjtő kezdeményezés.

Kutatásom során gyakran felmerült bennem a kérdés, hogy miért alakult ez így? Ismerve több másik település szerencsésebb helyzetét, többször is próbáltam rákérdezni erre, már csak

⁵¹ Tudományos munkaként ismert Szilágyi Mihály: *A grábóci szerb ortodox kolostor története* (1999) című tanulmánya, illetve Vass Erika *A búcsú és a búcsújárás mint rituális dráma* (2007) című disszertációja, melyben Grábócról is írt.

⁵² Az ismeretterjesztő munkák közé sorolható Tüskés Tibor: *Szerb Egyházi Emlékek Grábóc, Mohács* (1985) című cikke, valamint egy ennél jóval frissebb, a Földgömbben megjelent *Grábóc, „a magyar Athosz” és a szerbség* (2014) című szöveg. Az ezekhez hasonló munkák sorát még a teljesség igénye nélkül bőven lehetne folytatni.

azért is, mert a visszaemlékező idők és az előkerülő képek gyakran élénk kulturális életről mesélnek. Az 1950-es évek végére úgy emlékszik vissza egy hölgy, hogy akkor néptáncsoportok is működtek, valamint az iskolások gyakran tartottak kisebb előadásokat a kultúrházban:

[...] a kulturális része volt, és a tanároknak is a gyerekekkel ez a törődés, hogy megszerették az irodalmat, a színdarabokat, meg ilyen népi tánc, minden. Hogy akkor ilyen is volt, olyan is volt, volt a... mondom, nekünk is volt a svábos ruha, a másoknak a székely ruha, és akkor valahogy, így ilyen jó összhangban volt. De még mindent elénekelünk, ezt is, meg azt is, ami izé volt. Külön nem volt német nemzetiségi izé, csak a ruhában volt kétféle. És akkor mi, ha ide is hajoltunk, vagy ide is izéltünk, akkor az nem azt jelentette, hogy ott abban nem voltunk. Az az összetartó egység így megvolt, hogy az iskolában, hogy mondom, és akkor a cigányoknak még külön is volt, na, néptáncsoport, külön ruhájuk volt.⁵³

Amíg működött az iskola (1978-ban zárt be), amíg volt tanító, aki foglalkozott a gyerekekkel, addig ez egyfajta keretet adott a kultúrának. Később ezt a szerepet még valamelyest betöltötte a 2000-ig üzemelő óvoda, de a korábbi „virágkor” már nem tért vissza. Egy másik, fiatalabb beszélgetőtárs részben a korábbi intézményrendszer leépülésében látja a probléma gyökerét:

Tehát... és akkor ugye közbe jött a rendszerváltás, akkor már megintcsak ugye... megszűntek ezek a dolgok, hogy KISZ, meg minden. Tehát igazából még... lehet, hogy nem volt alapból maga, önmagában... nem is az, hogy nem volt jó, mert jó, valahol jó volt, biztos, meg ugye maga a közösségi összetartó erő, vagy a közösségi része... De akkor ez így elhamvadt, az a része a dolognak. [...] Akkor próbálkoztunk mi is, ugye, mikor én voltam képviselő, akkor én is próbálkoztam, akkor mi is csináltunk azért néha egy karácsonyi, vagy anyák napi ünnepélyt. De aztán valahogy mindig az volt, hogy sose volt úgy rendes gazdája.⁵⁴

Az itt idézett gondolatok többnyire a falu rendezvényeire, programjaira irányulnak, függetlenül annak tartalmától, viszont nem adnak magyarázatot arra, hogy hagyományápoló kezdeményezés miért nem indult. Ennek oka úgy vélem, az 1970-es évek, a falurombolás időszakában keresendő, amelyről így nyilatkozott az egyik adatközlő: „*a falurombolást ezt így értelmezheted, nem adtak építési engedélyt, nem adtak ilyen izéket, hogy mondjam... Hogy elsorvasztották, szabályosan meg akarták semmisíteni, csak nem úgy, hogy minden házat lerombolnak, a falurombolás az ilyen... jelképes mondat.*”⁵⁵

⁵³ N73

⁵⁴ N49

⁵⁵ N73

Ezt a gondolatot azért tartottam fontosnak kiemelni, mert az 1970-es években a lehetőségek hiánya miatt megindult egy elvándorlási hullám, ebből adódóan az a generáció, melynek tagjai akkor fiatalok voltak, most csak nagyon kis létszámban van jelen a faluban. Lényegében hiányzik egy idős, de még viszonylag aktív, a múlt értékei iránt elkötelezett korosztály, így nincs egy közösség, ami motiválhatná a többieket, és átadhatná tudását a fiatalabb generációnak. Az egykori falurombolás valójában kulturálisan is lerombolta a községet, bár ennek jelei csak évtizedekkel később mutatkoztak meg élesebben.

Ez a gondolatmenet nagyjából kivehető az empirikus anyagból is, viszont nem mindig árnyaltan jelenik meg, mivel a visszaemlékezések és vélemények az egyéni életutak, megélések, érzelmek alapján formálódnak meg, nem pedig társadalomtudományi ismeretekből fakadnak. Azonban a Facebook-csoport létrejötte és működése során egyértelműen érezhető egyfajta kritika a jelenkori állapotok felé, amiért nincs aktív kulturális élet. Ez visszatérő elem a kommunikációban, (hol jobban, hol kevésbé) bízva abban, hogy a múlt örökségének összegyűjtése egyfajta alapot adhat a kultúra iránti igény felélesztéséhez.

4.2. A kezdeményezés indulása

4.2.1. A pandémia, mint lehetséges előzmény

Rövid kitérőként megemlítem, hogy a korábban már többször és többekben is felmerülő ötletek itt értek össze ebben a kezdeményezésben, 2020-ban. Ugyan nem nevezték meg a COVID-okozta bezártságot, mint kiváltó okot, de tudat alatt talán az elszigeteltségben töltött első hónapok szerepet játszottak abban, hogy az emberek elkezdtek nosztalgiázni, vágyódni az „egykori jobb időkre”. Az tény, hogy az embereknek több idejük lett: a korábban élénkebb társasági életet élő nyugdíjasok otthon maradtak, és a dolgozó fiatalabb korosztály is sokkal több időt töltött otthon. Az sem mellékes hozadéka a vírushelyzetnek, hogy az idősebb korosztályból sokan ekkor vásároltak okostelefont, hogy jobban tudják tartani a kapcsolatot a távol élő szeretteikkel, köztük a régi barátaikkal is. Tehát a technikai feltételek is sokaknál ekkor valósultak meg arra, hogy aktívabb internethasználók legyenek. Az egyik legaktívabb tag pontosan a technikai tudás hiányát nevezte meg, amikor arról beszélt, hogy miért nem kezdte el korábban a gyűjtést:

Tehát, hogy akkor gondoltam erre. Csak akkor nem volt még meg hozzá a megfelelő technika, ugye... mert a telefon, ugye azzal bármikor bármit le tud az ember fényképezni, meg ugye azon tudom tárolni is a fényképeket. Meg hát kellett némi tudást is fölszedni hozzá, ami... ami szintén nem volt még akkor. És akkor így... így pont akkor, amikor az E. néniék elindították, az E. néni elindította, akkor ennek nagyon örültem, mert... mert így akkor legalább elkezdtek.⁵⁶

4.2.2. A kezdetek

Mielőtt a konkrét célokra rátérek, érdemesnek tartom bemutatni azt, hogy az alapítók és az ő segítőik hogyan emlékeznek vissza a kezdetekre. Aki a csoportot 2020 augusztusában létrehozta, úgy fogalmazott, hogy néhányan az internethasználó idősök közül egyszerűen csak szerettek volna elkezdni valamit, de hogy lesz-e folytatása, vagy mi lesz a folytatása, azt teljesen rábízzák a többiekre. Tehát nagyon konkrét célokat nem fogalmaztak, egyszerűen csak felmerült egy beszélgetés során, hogy el kellene kezdeni valamilyen módon gyűjteni az emlékeket, ezért jött létre a Facebook csoport. A további, határozottabb célok inkább a későbbiek során fogalmazódtak meg néhány aktívabb tag részéről.

4.3. Célok és motivációk

Megfigyeléseim alapján három különböző, de egymással mégis erősen összefüggő célt vázolhatok fel: Az első egyértelműen az értékmentés és továbbadás. A második egyfajta kritika a jelenkor felé. A harmadik pedig egy viszonylagos összehúzó erő, a régi közösség újjáalakítására való törekvés. A következő pontokban ezeket fejtem ki, és támasztom alá példákkal.

⁵⁶ N50

4.3.1. „ezt szeretnénk megörökíteni az utókornak”⁵⁷ - értékmentés, továbbadás

A csoport elsődleges célja, hogy megőrizzen „valamit” a múltból. Ez a „valamit” határozottan érzékelteti azt, hogy mindent nem lehet, mert már erősen megindult a felejtés, és ez nem csak a fényképek hiányában, hanem az emlékezet halványodásában és töredezettségében is tetten érhető. Már korábban is hangsúlyoztam, hogy a gyűjtést a 24. óra szemlélet is áthatja, azonban a következő idézet érzékelteti ezt a legjobban: *„Ezért is jött létre a csoport, hogy megőrizze a múltnak legalább egy kis részét. Már évekkkel ezelőtt kellett volna foglalkozni ezzel, mert nagyon sokan nincsenek már közöttünk, akik sok képpel, és történettel tudtak volna hozzájárulni.”*⁵⁸ Ebből látható, hogy a tagok közül többen úgy érzik, hogy önhibájukon kívül, de elkéstek, ezért most kell még menteni a menthetőt.

A korábbiakban már hangsúlyoztam a fotó, mint érték fontosságát a közösségen belül, illetve azt az igényt, hogy mindezt valamilyen módon fel kellene dolgozni. Ehhez a célhoz azonban vegyes módon állnak hozzá a tagok. Vannak, akik szerint már az is értékmentésnek számít, ha felkerül egy kép, tehát nyoma lesz az interneten, esetleg jön hozzá egy-egy történet:

Nagyon, nagyon jó, hogy megmaradt az utókornak. Nagyon köszönjük a kutatómunkát, őrizzük a képeket.⁵⁹

[...] de jó, visszamenni így az emlékeinkkel. Jó dolog ez az internetes emlékeztető. Gyors információcsere, előjönnek a szép emlékek.⁶⁰

Közben mások ennél összetettebben képzelik ezt el:

[...] most már csak valakire rá kéne találni, aki összeírná, időrendbe szedné a képeket.⁶¹

Kár hogy éveket Nem írtunk rá, lehetne albumokat létrehozni belőlük.⁶²

⁵⁷ N74

⁵⁸ N49

⁵⁹ N73

⁶⁰ N75

⁶¹ N74

⁶² N73

4.3.2. „a falunk erősen halódó állapotban van”⁶³ - kritika a jelenkor felé

Az előző pontban bemutatam, hogy miben nyilvánulnak meg az értékmentésre való törekvések. Ebben a pontban pedig arról írok, hogy miért is van nagy szükség erre az értékmentésre. A megfigyeléseim során azt látom, hogy ha nem is mindig kimondva, de az emlékezés közben érződik egyfajta kritika is a jelenkor felé. Ez több problémára is irányul.

A kritikus vélemény megfogalmazódhat egy-egy épület vagy terület jelenlegi állapotával kapcsolatban: „*Nagy dolog, jobban kellene vigyázzon rá az Egyház, meg az önkormányzat.*”⁶⁴ „*A másik dolog az akkor gyönyörű (most már nagyon elhanyagolt, romos, düledező) parókia...*”⁶⁵

Ehhez hasonló kritika, amikor a falu egykori intézményrendszerének a leépüléséről van szó: „*Sajnos már az óvodát sem lehet visszahozni, csak leépül a szép kicsi falunk, sajnálatos.*”⁶⁶

Gyakran éri kritika a falu rendezvényeit (már amikor van ilyen), felemlítve a régi idők fényesebb ünnepségeit. Erre példa ez a búcsúval kapcsolatos hozzászólás: „*Hát igen, de rég volt, az a jó kis búcsúk. Most már nem ér semmit. T. bácsi, a kis hintával, meg a cél lövöldéjével.*”⁶⁷

Azonban a legkritikusabb pont a kulturális élet, az annak háttérében dolgozó fiatalság, és hangsúlyosan összetartó közösség jelenlegi hiánya. Ez gyakran úgy jelenik meg, hogy nem bírálják nyíltan a jelenlegi helyzetet, de a régi idők pozitívumainak érzékeltetésének során gyakran egy-egy fél szavas utalás is elég arra, hogy a kritika érezhető legyen. Emellett arra is van példa, amikor nyíltan kimondásra kerül a hiány, és ennek szerepe a falu sorsában: „*Remélem így valami marad gyermeki életünkből. Mert a falunk erősen halódó állapotban van. Nincs kulturális élet, nincs egy tájház, semmiféle rendezvény.*”⁶⁸

Az viszont, hogy ez a kritika mennyire próbálja tettekre sarkallni a falu jelenlegi vezetőségét és fiatalságát, változó. Mondhatnánk, hogy csupán egyfajta „hangosan gondolkodásról” van szó, aminek írásos nyoma marad az online térben. Azonban, ha arra gondolunk, amit a beszéd antropológiájával foglalkozó kutatók mondanak, - hogy a beszéd akarva-akaratlanul is hatással van a valóságra, mert alakítja azt,⁶⁹ és valójában nem létezik

⁶³ N74

⁶⁴ N75

⁶⁵ N74

⁶⁶ N74

⁶⁷ F55

⁶⁸ N74

⁶⁹ Austin 1990.

teljesen céltalan beszéd, mert minden elejtett megjegyzés, fél mondat, bizonyos hangsúllyal kimondott egy-egy szó is jelentőséggel bír, és ha nem is közöl információt, akkor is hordozhat jelentést (pl. véleményt, iróniát, értékítéletet) – akkor úgy gondolom, ez átvihető az online kommunikációra is, ahol időnként emotikonokkal, matricákkal egészül ki. Az utóbbiak nem pótolják azokat a tényezőket, amelyek előben a beszédet kísérik, mégis kiegészítő eszközök lehetnek. Ha ez nincs is nyíltan megfogalmazva, érezhető egyfajta jobbító szándék a kritikus megjegyzések mögött.

4.3.3. „Egyszer csak összeáll a falu lakossága”⁷⁰ - összehúzó erő: a régi közösség újjá alakítása

Mielőtt rátérnék a közösség összehúzó erejének példákkal való bemutatására, itt tartok szükségesnek megemlíteni néhány gondolatot azzal kapcsolatban, hogy a kutatott jelenség kapcsán milyen közösségfogalmakat vélek helytállónak. Ferdinand Tönnies a közösség három alappillérenek a „vért”, a „helyet”, és a „tudatot” tekintette,⁷¹ tehát rokonsági, területi, és közösségtudat alapján gondolkodott erről a fogalomról. Munkám esetében is jelen vannak ezek a tényezők (többnyire a múlttal kapcsolatban), de - mint ahogy korábban is utaltam rá – már nem feltétlenül a klasszikus értelemben, ezért ezt a meghatározást önmagában nem tartom elégségesnek ahhoz, hogy példáim keretétől szolgáljon.

Fél Edit (René Maunier nyomán)⁷² használta az akcióközösség terminust, ami lényegében cselekményektől meghatározott társulást jelent. Ez a cselekvés lehet közös munka, de játék és egy rítus kivitelezése is,⁷³ a lényeg, hogy egy közösen végzett cselekedet az összetartó erő. Ennek fényében és megfigyeléseim alapján úgy látom, hogy maga a fotógyűjtés, mint önként vállalt akció, és a köré épülő kapcsolatok révén kialakult egyfajta akcióközösség a közös munka során, melybe a közösség aktív tagjai besorolhatók. Felmerül azonban a kérdés, hogy mi a helyzet a másik oldalon, ahol kevésbé az alakítás, inkább a tartalmak személyes

⁷⁰ N74

⁷¹ Közösség és társadalom (Tönnies 2004)

⁷² Maunier a következő három csoportot különbözteti meg: 1) rokonsági csoport; 2) helytől meghatározott, helyi csoport; 3) cselekvést meghatározott, cselekvési csoport. Fél Edit is hasonlóan gondolkodott. Ő is nagy jelentőséget tulajdonított a vérségi kötelékeknek, illetve a hagyományos világszemléleten alapuló tudatnak, de ezen kívül még két kategóriát különített el. Pozícióközösségnek nevezte a tényezők által meghatározott közösségeket, ami lényegében a lokalitás kritériumának felel meg (pl. szomszédság, faluközösségek, városrészek közössége), akcióközösségnek pedig a cselekmények által meghatározott társulásokat. (Fél 2001 [1948] 324, 348–365).

⁷³ Fél 2001. 354.

befogadása jellemző? Itt – Jan Asmann és Maurice Halbwachs szavaival élve – „kortársi emlékezetközösségek” alakulhatnak ki,⁷⁴ és létrehozták a kommunikatív emlékezetet, kialakítva egyfajta kánont, továbbadva tudásukat a következő generáció érdeklődő tagjainak.⁷⁵

Helytálló lehet még az interpretív vagy értelmező közösség kifejezés is. Sz. Kristóf Ildikó szerint „*interpretív közösségnek az a bármekkora és bármilyen összetételű, formális vagy informális szerveződésű csoport tekinthető, amelynek tagjai valamilyen dolgot/szöveget adott időben és kontextusban azonos módon értelmeznek*”.⁷⁶ Ebben az értelemben értelmező közösségnek tekinthetők a csoport tagjai, mert ha nem is értenek egyet minden részletkérdésben, mindannyiuk gondolkodásában úgy jelenik meg a múlt, mint egy visszaidézésre és megőrzésre érdemes időszak.

Úgy gondolom, hogy a teljesség igénye nélkül kiválasztott néhány közösségfogalom mindegyikének említése hasznos, viszont úgy látom jónak, ha nem ragaszkodom egyikhez sem, hanem mindet összevetve, rugalmasan kezelem a közösségiség kérdését, hangsúlyozva, hogy sok esetben egy adott szituáció határozza, hogy éppen melyik értelmezés írja le a legjobban a tapasztaltakat. A sokat emlegetett összehúzó erő többféleképpen értelmezhető az empiriából kiindulva.

Egyrészt lehet egyfajta leltár készítése, amelyben minél több személynek állítanak emléket, és őriznek meg róluk információkat. Susan Sontag szerint a fénykép a halandóság leltára, de a halhatatlanság eszköze is.⁷⁷ Az ún. leltár lényege nem csupán az, hogy száraz adatokat közöljenek, hanem a megemlékezés által újra közösséggé szeretnék kovácsolni a már elhunytakat egyrészt egymással, másrészt a még élőkkel, harmadrészt pedig megismertetni őket a fiatalabb generációkkal. Ezt a szándékot illusztrálják a következő idézetek: „*Milyen jó, mindenki előkerül előbb utóbb.*”⁷⁸ „*Reméljük, összeadódik a falu népe, legalábbis akinek van leszármazott hozzátartozója.*”⁷⁹

Másrészt pedig abban is megnyilvánul ez az összehúzó erő, hogy az online csoportban olyan emberek kerülnek újra kapcsolatba egymással, akik már régóta nem találkoztak és nem tartottak kapcsolatot. Erre példa a következő részlet: „*De jó, hogy mi még személyesen is örülhetünk egymásnak tett jókívánságokkal.*”⁸⁰

⁷⁴ Tóth G. 2002. 29.

⁷⁵ Tóth G. 2002. 29.

⁷⁶ Tóth G. 2002. 27.; Sz. Kristóf 1998. A fogalom eredetileg Stanley Fish-től származik.

⁷⁷ Kincses 2006. 11.

⁷⁸ N75

⁷⁹ N73

⁸⁰ N74

Az online világ egyesíti magában a térben és időben egymástól távol eső személyeket, kapcsolatba hozza az élőket a holtakkal, újra alakít régi barátságokat. A közösség itt már nem lokális alapú abban az értelemben, hogy nem az egy területen élő embercsoportot jelenti. Azonban mégis nagy szerepet kap benne a lokalitás, ugyanis az az összehúzó erő, mivel az egész kezdeményezés abból indult ki, hogy az emlékek révén egyesítsen sok embert, akikben az egyetlen közös vonás, hogy valamikor Grábócon éltek. A településhez való kötődés, mint egyfajta közös nevező, tekinthető a „lokalitás búv körének”.⁸¹

4.4. Hogyan valósuljanak meg a célok? – közös munka, közös gondolkodás a csoporton belül és kívül

Ebben a pontban azt fejtém ki, hogy hogyan alakulnak a kapcsolatok az online térben, hogyan működik a közös gondolkodás. Érinteni fogom a tagok passzivitásának a problémáját, illetve kitérek egy különleges „poszt-típusra”, a tematikus posztra, és bemutatom, hogy annak milyen szerepe van a tagok aktivizálásában.

4.4.1. A csoportban alakuló ismertségek és újjá alakuló kapcsolatok

Az online térben olyan személyek is kapcsolatba kerülnek, akik korábban nem ismerték egymást, vagy csupán hallomásból, esetleg halvány emlékeik vannak a másikról (pl. tudják, hogy kinek a gyereke, unokája, rokona, de nem emlékeznek rá). Erre példa a következő két idézet:

[...] én őket sem ismertem. Hallottam róluk, de már nem laktak ott, mikor mi oda költöztünk.⁸²

⁸¹ Appadurai 2001. 7 – 8.

⁸² N49

Igen erre még emlékszem én is. De ... ne haragudj rád nem emlékszem, pedig nagyjából egy korosztály vagyunk, meg arra is emlékszem, hogy anyukám állandóan emlegette az öreg G.-t, hogy együtt dolgoztak a mezőn. De bocsáss meg nekem, de nekem semmi emlékem nincs a G. családról, pedig tudom, hogy ott laktatok, de azt sem tudom, hogy hol. Persze ez leginkább abból fakad, hogy mindössze 7 éves voltam mikor elköltöztünk Grábócról. De örülök, hogy most mégis ismerjük egymást.⁸³

Ezen kívül a különböző generációk között is alakulnak ki kapcsolatok a múlt iránti közös érdeklődés mentén (pl. az egykori barát leszármazottaival). Annak ellenére, hogy mindig megvan egy közös nevező a tagok között, nem elhanyagolandó, hogy ilyenkor a kapcsolódásban nagy szerepet játszik egymás beazonosítása a rokonai alapján.⁸⁴ Amikor ez megtörtént, utána már könnyebb a kommunikáció, hiszen időben, korban, térben is tudják hova tenni egymást a tagok, illetve a képeket is jobban tudják értelmezni.

Ehhez a kisebb témához tartozik még az is, hogy az egymással újonnan kapcsolatba kerülő személyek próbálnak információt gyűjteni az olyan közös ismerőseikről, akik nincsenek fent az interneten, illetve szeretnének kapcsolatba kerülni valamelyik hozzátartozóval, így egymáson keresztül keresik erre a lehetőséget: „*Szeretném, ha V.-ről írnál egy kicsit bővebben, férjéről, gyerekekről. Esetleg, ha valamelyik gyereke fent van a facebookon. Jó lenne egy kicsit többet tudni róla. Amióta elköltöztek a faluból, nem hallottam felőle. Köszönöm, ha időt szánasz rám.*”⁸⁵

4.4.2. Közös gondolkodás online és offline

Ebben a részben arra hozok példákat, hogy a tagok hogyan próbálják egy-egy fénykép készítésének helyét és idejét, illetve a rajta látható személyeket beazonosítani.

Többen is úgy posztolnak, hogy elmondják, szinte semmi információval nem rendelkeznek a képről, és kéri a tagokat, hogy segítsenek annak betájolásában. Erre példák a következő idézetek:

Találtam egy képet... egy nagyon régit... valaki nem tudna segíteni mikori lehet?⁸⁶

⁸³ F55

⁸⁴ Ez a fajta beazonosítás régre visszamegy a paraszti (származású) közösségekben. Fél Edit és Hofer Tamás is írnak róla az Átány-monográfia első kötetének ("Mi, korrekt parasztok..." - *Hagyományos élet Átányon*, 2011) *Társadalmi kapcsolatok hálózata* című fejezetében. Ez a példa mind térben, mind pedig időben távol esik a terepemtől és kutatásomtól, mégis egyfajta általános képet az egykori „paraszti világról”, „hagyományos”-nak tekintett közösségek életéről.

⁸⁵ N70

⁸⁶ N37

Iskolai csoportkép, valaki biztosan felismer közülük valakit.⁸⁷

Ha valaki felismeri őket, írja be kommentben.⁸⁸

Na, akkor bogozzuk tovább, hogy ki kicsoda!⁸⁹

Ezt a képet K. néninél találtam, nem tudom, hogy kik vannak rajta. Ha valaki felismeri őket, írja ki kommentben.⁹⁰

Ha esetleg valaki felismeri a hogy ez melyik ház, legyen szíves írja meg.⁹¹

Ha valaki ismerőst talál, írja alá.⁹²

Erről nem tudok sokat, ha kedves valakinek írjon szép gondolatokat.⁹³

Gyakran bekerülnek a kommunikációba azok is, akik nincsenek fent a Facebook-on, de képeket küldtek, illetve információt szolgáltatnak, ugyanis sok esetben ők azok, akik többet tudnak a képekről. Ezt támasztják alá a következő részletek:

Anyu az informátor!⁹⁴

Majd megmutatom Anyunak, hátha ő is felismer valakit.⁹⁵

Majd megkérdezem Anyut, hátha tud valamit róluk.⁹⁶

Majd megkérdeztem a sógornőmet, hogy ő hogyan emlékszik. Hátha sikerül megfejteni a képeken szereplő gyerkőcöket.⁹⁷

Tegnap beszéltem, Kereszttel, és mondta, hogy egy dobozba voltak nála!⁹⁸

Olyanra is akad példa, hogy a posztoló tudja, hogy ki van a képen, de kíváncsiságból megpróbálja gondolkodtatni a többieket. Ennek oka lehet, hogy egy ritkán látott, nagyon fiatalkori kép kerül elő valakiről, ami alapján nem biztos, hogy felismerik. Az ilyen posztokat találós kérdéseknek nevezem:

⁸⁷ N50

⁸⁸ N49

⁸⁹ N49

⁹⁰ N50

⁹¹ N51

⁹² N70

⁹³ N75

⁹⁴ N49

⁹⁵ N50

⁹⁶ N50

⁹⁷ N70

⁹⁸ N55

„A nap találós kérdése: Ki van a képen?”⁹⁹

„nagyon régi kép lehet az öltözet szerint nem akármik lehettek”¹⁰⁰

A beazonosítások során időnként előfordulnak kisebb viták, de ez nem probléma, többnyire elfogadják, hogy nem egyformán emlékeznek az arcokra, mert nem ugyanabban az életszakaszban ismerték meg őket. Illetve a segítő szándékú pontosítások is hozzájárulnak a közös tudás gyarapításához. Erre példák a következő idézetek:

⁹⁹ N50

¹⁰⁰ N75

Nincs semmi gond. Azért írtam úgy, hogy "szerintem", mert nem voltam biztos benne, hogy ő az. Én már később jártam, mint Ti. És igaz, hogy ismerek mindenkit, csak egy kicsit későbbről. Sokszor csak próbálom beazonosítani az embereket, az életkor alapján, hogy ki kivel egyidős.¹⁰¹

Köszí a helyesbítést. Annyira hasonlítanak egymásra a bátyáid, hogy sosem tudom, hogy melyik van a képen.¹⁰²

Az időpont nagyon nem jó. Kb.10 év eltérés.¹⁰³

Ez a kép jóval korábbi. Időpontot nem tudok, de emlékeimben nem így él. Ott volt a szomszédunkban.¹⁰⁴

Nem tudom, akire hasonlítana, az korban nem hozható össze É.-vel, ha egyáltalán ő van a képen. Remélem, látják majd a tesói, talán bővebbet ők tudnának mondani.¹⁰⁵

4.4.3. Passzív tagok

Tény, hogy a csoportban rengeteg a kép és a hozzászólás, de mint már korábban is említettem, a tagok létszámához képest ezeknek az eloszlása nem arányos. Amíg valaki mindenhez hozzászól, mások szinte semmihez, illetve gyakori a matricák használata. Amíg valakinek a családjáról már közel száz kép összegyűlt, addig más nem küldött be semmit. Sokaknak az aktivitása szakaszos, töredezett, míg mások szinte teljesen passzívak. Ennek a passzivitásnak a hátteréről beszélgettem az egyik legaktívabb taggal, aki úgy tartja, hogy az emberek ugyan szeretnek képeket nézegetni, de sokan közülük nem tudnak vagy akarnak időt szánni arra, hogy jobban körülnézzenek otthon, vagy leüljenek egy-egy rokonnal beszélgetni:

[...] az biztos, hogy nem fogytak el a képek. Én azt gondolom, de ez most csak tényleg egy olyan vélemény, hogy szerintem egy kicsit lusták az emberkék, mert kéne vele foglalkozni. Kéne időt szánni rá, hogy leülünk, átválogatom a fényképeket. [...] Nagyon sok helyen már az „öreganyám” az, aki rakja fel a képeket, vagy még megvannak a képek hozzá, vagy neki... Tehát hogy igazából szerintem itt az... az is egy kicsit ebbe benne

¹⁰¹ N49

¹⁰² N49

¹⁰³ N70

¹⁰⁴ N72

¹⁰⁵ N70

van, hogy igen, és akkor rászánnék egy vasárnap délutánt arra, hogy átválogatom, átnézem. [...] És ehhez csak az kéne sokszor, hogy elmenjek anyámhoz, vagy elmenjek a mamámhoz, hogyha olyan. Vagy pedig én leüljek, és átválogassam, és átnézzem, és akkor, ami olyan, azt mondanám, hogy akkor dobjuk föl, és akkor nézegessük, meg lássuk. Ezért próbálom megkeresgetni azokat az embereket, még, akiket tudok.¹⁰⁶

A másik, ami szerintem a passzivitás háttérében állhat, hogy sokak azt gondolhatják, hogy a néhány admin tölthet csak fel képet, pedig világossá lett téve, hogy bárki feltölthet bármit, ami a csoport tematikájához kapcsolódik. Meg bizonyos esetekben az is felmerül, mintha azt várnák, hogy az ő családtagjaiktól is valaki más gyűjtse be a képeket:

Még arra visszatérve, hogy kicsit passzívak, még az lehet, azt várják csak, hogy mi csináljuk, mármint hogy az E. néni is, meg én is, meg mit tudom én. De... igazából az sem baj, hogyha... csak annyi, hogy akkor mondja azt, hogy „küldök neked képeket, és tedd föl te”. Mert ugye van több olyan, aki átküldte a képet, és akkor megkérdeztem, hogy tegyem föl? És akkor mondta, hogy igen. Ettől függetlenül föltehetné ő is.¹⁰⁷

Itt hangsúlyozom, hogy általában nem olyan tagokról van szó, akiknek nehézséget okoz az internethasználat, ugyanis a saját Facebook profiljukon gyakran posztolnak. Bár talán nehéz elkülöníteni a csoportokat, nem mindenki igazodik ki a Facebook-on, mégis inkább arról lehet szó, hogy valamiért azt gondolják, hogy minden az adminok dolga, és ők úgymond csupán a „fogyasztói mások munkájának”. Erre egyfajta megoldási ötletként jött létre a „tematikus poszt” kategória, amit a következő pontban mutatok be.

4.4.4. Tematikus posztok készítése

A tematikus posztok többnyire ünnepi köszöntők (pl. karácsonyi, szilveszteri, húsvéti, anyák napi), vagy konkrét személyekről szóló megemlékező posztok. Céljuk elsősorban a tájékoztatás, hogy tudjuk, kik voltak azok a fontos személyek, akiknek a falu lakossága sok mindent köszönhet. Erre példa a következő két idézet. Az első egy a faluból elszármazott kitelepített német férfi élettörténetét mutatja be röviden, a faluval való kapcsolatát hangsúlyozva:

[...] Lambert Péter bácsi ma ünnepli 100. születésnapját. Gondoljunk Rá mindig hálás szívvel, amiért nagyon sokat tett szülőfalujáért. Egy kis visszaemlékezés, Anyukám

¹⁰⁶ N50

¹⁰⁷ N50

elbeszélése alapján. "1922. augusztus 20-án, ezen a szép történelmi napon született itt, Grábócon Lambert Péter, a legnemesebb lelkű ember, akit valaha ismertem. [...] Boldogan élte meg a gyermekkorát, [...] 10 éves volt, amikor a Templomnál ültették a hársfákat. A Plébánia bejáratánál, a járda mellett az elsőt Ő ültette. A II. világháborúban elvitték katonának, és ott fogságba esett. Mire onnan hazatért, itt már megtörtént a kitelepítés, szüleit, testvéreit elvitték Németországba. A Réger család fogadta be, és náluk lakott amíg el tudott menni a családja után. Az Újsor 110-ben lévő házat a szülei kezdték építeni, 1943-ban, még nem is volt teljesen készen, amikor 1946-ban elvették tőlük. Édesanyja már nem élt, mikor Édesapja az 1970-es években egyszer eljött Grábócra. Sosem felejttem el, azt az örömet, amit az arcán láttam, amikor beengedték, hogy megnézze a házat. Később jött Péter bácsi is, a feleségével, Liszi nénivel (Gébert Elisabeth). [...] Egyszer éjjel álmában megjelent a Szűzanya, és azt mondta Neki, hogy segítsenek megmenteni a Grábóci (sic!) templomot, mert ledől az oltár, ha nem menti meg valaki. Így kezdett gyűjtést szervezni, az egykor Grábócról kitelepítettek között. Akkor volt a rendszerváltás, ami kedvezett a vallással kapcsolatos felújításoknak. 40000 márkát gyűjtöttek össze. 1991-ben került sor a renoválásra, augusztus 3-án szentelték fel újra. [...] Minden évben jöttek, ameddig az egészségük engedte, általában a Templom búcsúnapja környékén. Bár jó életük volt Németországban, mindenük megvolt, az, hogy itt születtek, az örökre megmaradt a lelkükben. Amikor 80 éves volt Péter bácsi, felköszöntöttük a templom előtt. Amikor a kilátóról küldtem egy képet, kitette az éjjeli szekrényére, és minden este, amikor ránéz, úgy érzi, hogy ott van, ahol született. Mivel ilyen sokat tettek a faluért, 2015-ben a helyi Önkormányzat egy emléklakettel, és oklevéllel köszönte meg, melyeket postán küldtük el. Szavakkal nem lehet kifejezni, mennyire örültek, amikor megkapták.

Lambert Péter és neje, Gébert Elisabeth

A második idézet a katolikus templom búcsúját, illetve magát a templomot mutatja be, kiemelve néhány érdekességet az elmúlt évtizedekből:

Ma van a Grábóci (sic!) templom búcsú napja, Nagyboldogasszony ünnepe. Nem tudom, hogy ez mikor felejtődött el, mert amióta emlékszem, csak a Szerb (sic!) búcsút tartották.

Az 1990-es évek elején, amikor a templomot felújították, jöttek az elszármazottak, úgy tűnt, hogy talán feléled a hagyomány. De sajnos valamiért nem alakult ki partneri kapcsolat a települések között. Azóta az idősebbek már elhunytak, így már nem nagyon van kivel kapcsolatot keresni. Azóta a Templomot kétszer kirabolták, a szép szobrokat, az oltár képet elrabolták. Szerencsére voltak képek róla, így legalább sikerült valamennyire helyrehozni az oltárt.¹⁰⁸

Az előbbiekben felvázolt témákhoz egy konkrét személy írja a posztokat. Ezek többnyire a naptári év köré épülnek, de céljuk az ismeretterjesztés, ugyanis próbálják a jeles személyeket, illetve a falu nevezetességeit is megismertetni a csoporttagokkal. Ez már nevezhető egyfajta feldolgozásnak is, hiszen ezzel a képek felhasználásra kerülnek a közösségen belül.

A születésnap kapcsán merült fel egy olyan ötlet, hogy nem csupán a már elhunyt személyekről érdemes megemlékezni a születésnapokon, hanem a tagokat is fel lehet köszönteni egy összeállítással a róluk készült régebbi képekből, ezzel is próbálva őket bevonni a gyűjtésben való aktívabb részvételre.

Születésnap megemlékezés

Amint látható, ezekben a tematikus posztokban már párhuzamosan folyik a gyűjtőmunka és a képek felhasználása, mert az adott tag talált egy olyan lehetőséget, ami révén visszaforgathatja a gyűjtött képeket a közösség javára.

¹⁰⁸ N50

4.5. Közösségi ötletek a fényképgyűjtés folytatására

Mint már említettem, az ötletgazdák célja az volt, hogy elinduljon valami, aminek a folytatását a fiatalabb tagokra bízzák. Az egyik folytatási lehetőség, hogy a régi képektől elkülönítve létrejöjjön egy másik csoport, ami a közelebbi múlt, tehát az 1990-es évek utáni eseményekről, közösségi programokról gyűjt és csoportosít képeket, illetve folyamatosan dokumentálja a jelenkort is. Ez azért fontos, mert ha belegondolunk, hogy sok esetben milyen nehéz a múlt emlékeit visszakutatni, akkor az is eszünkbe jut, hogy ha mi most, a jelenkori lehetőségeket nem használjuk ki, és nem örökítjük meg jól a hétköznapi életünket, eseményeinket, akkor a következő generációk is hasonló helyzetbe kerülnek. Remélve, hogy később majd a közelebbi múlt, illetve napjaink történései is érdekelné valakit, próbálunk előrelátóan gondolkodni ezzel kapcsolatban:

[...] azért kezdtem el most így jobban dokumentálni, meg gyűjtögetni még, hogy legyenek meg majd 10 év múlva, meg 20 év múlva is legyenek meg azok a képek, amiket most csinálunk, a mostaniakról vannak, hogy akkor legyenek. Igazából egy ilyen értékmentésnek gondolom én ezt azért, hogy azért legyenek, tehát hogy legyenek, legyen valami. Aztán egyszer később lehet, hogy valaki valamit kezd vele, akkor már van egy alap, amihez hozzá lehet nyúlni. Nem feltétlenül ugyanebben a formában, de legalább egy ilyen virtuális csatornán legyen legalább egy közösség, ahol ott van, az aki itt volt, meg ott, meg most van itt, vagy bármi. Hogy előrevetítsük már egy kicsit a jövőre is, hogy a mostaniakról, így az elmúlt 10-15 évből is gyűjtsük már... már most. Ha még nem is használjuk föl, de legalább gyűjtsük, hogy legyenek meg majd 10 év múlva, vagy 20 év múlva, mert akkor már nem lesz kitől, megint.¹⁰⁹

Az alapkezdeményezés nem volt hatástalan, mert belőle inspirálódott egy újabb ötlet. Ez egyrészt szintén hasznos lehet a későbbiek során, másrészt pedig arra emlékezteti az embereket (és főleg a fiatalabb generációkat), hogy nem csupán a múlt jelenti az értéket, hanem a mi jelenkorunk is tartalmaz önmagukban értékes eseményeket, illetve egyszer majd ebből is múlt lesz, így ezáltal is megpróbálhatunk üzeni a jövő számára.

¹⁰⁹ N50

5. Összegzés

A fénykép, mint műfaj, a kezdettől fogva bírt egy olyan funkcióval, hogy üzenetet közvetítsen a jövő felé. A nosztalgia sem csupán a múltra irányul, mert „*benne van a jövő is, a múlt eszményi világa újrateremtésének reményén keresztül.*”¹¹⁰ Mint ahogy korábban már kifejtettem, ha nem is tudatosan, de érzékelhető a kezdeményezés mögött egy olyan szándék, hogy a múlttal szeretnének példát mutatni a jövő nemzedékeinek, és ezáltal pozitív irányba befolyásolni az eseményeket.

Annak, hogy a 2020 augusztusában meginduló kezdeményezésnek van-e bármi jövőformáló hatása, már mutatkoznak jelei, ugyanis ennek nyomán indult el a közelmúlt megőrzésére irányuló terv, amit a 4.5. fejezetben bemutatam. Azt viszont, hogy a fiatalság körében elért-e a kezdeményezés bármilyen hatást, még korainak tartom kutatni. A fiatalabb korosztályból (1980 után születettek)¹¹¹ öten vannak, akik gyűjtöttek képeket, de többnyire csak a saját családjukban, tehát szélesebb körökben még nem mozgósították magukat. A legfiatalabbak (2000 után születettek) közül még nem gyűjtött senki, az a néhány tag, aki jelen van közülük, egyelőre inkább csak érdeklődő szemlélő. Úgy gondolom, több idő kell elteljen ahhoz, hogy a fiatalabb korosztály is valóban aktív taggá váljon. A közelmúlt és a jelenkor emlékeit gyűjtő kezdeményezésbe talán jobban sikerül majd bevonni őket, mert annak már részben ők is a megélői és formálói, így van élő kapcsolatuk az emlékekkel.

Összességében elmondható, hogy a kutatás alapjául szolgáló fényképgyűjtő kezdeményezés egy mindenképpen hiánypótló lehetőség a múlttal való találkozásra, mind a közösség, mind pedig az egyének számára. Megfigyelhető benne a társadalmi összetartás, tehát az az integrációs erő, amelyről Pierre Bourdieu beszél. Ezen kívül pedig egyértelmű cél, hogy a múlt értékei mentén kialakuljon egy pozitív önkép a közösség számára, a faluhoz kapcsolódó identitás erősítése a jó emlékekre és érzésekre alapozva, hogy mindez példaképpé válhasson a fiatalabb korosztályok számára.

Mivel a kezdeményezésnek már kialakult egy mellékszála, amit a dolgozatban be is mutattam, érdemes lehet a témával kapcsolatos kutatást a jövőben folytatni. További tervem, hogy a közelmúlttal vagy inkább közelebbi múlttal foglalkozó csoportot is tanulmányozom, és megpróbálom összehasonlítani a régebbi emlékekkel foglalkozó csoporttal – amelyből

¹¹⁰ Csurgó 2014. 4.

¹¹¹ Nem tartom célravezetőnek az életkor alapú kategorizálást, ezért itt is csak viszonyítási alapnak választottam ezt. Elsősorban azért, mert az 1980 után születetteknek ugyan vannak emlékeik a 80-as évekből, de már inkább a későbbi idők nosztalgiájához tudnak kapcsolódni.

lényegében kinőtt – de úgy gondolom, önmagában érdekes folytatása lehet a munkámnak. Tehát az egyik jövőbeli irány az időkeret tágítása, ahogyan azt a kezdeményezés is formálta. Továbbá, mint említettem, az általam létrehozott Archívum nevű csoport eddig csupán egy gyűjtő és rendszerező „helyként” szolgál, aktív funkciót nem igazán tölt be. Ezzel kapcsolatban arra jutottam, hogy a jövőben kibővíteném. A képekhez kapcsolódó történeteket, esetleg interjúrészleteket is csatolnék, hogy a fotókon túl jobban megjelenjen a gyűjtött anyag. Ezen kívül szeretném megvizsgálni a település sajtó-reprezentációját, elsősorban a helyi napilapokban (Tolnai Népújság és elődjei), de nagyobb, tematikus, esetleg országos lapok anyagait is felhasználnám. Az Arcanum Digitális Tudománytár több mint 6000 találata bőséges anyagot nyújtana ehhez. Az így megszerzett információkat, esetleg további képeket érdemes lenne felhasználni egy alaposabb és árnyaltabb falutörténethez, illetve az Archívumban is valamilyen módon megosztanám, hogy a közösség számára hozzáférhető legyen a településsel kapcsolatos írásos ismeretanyag.

A kutatás több irányba is folytatható lehet, eredményeit pedig igyekszem a lehetőségeimhez mérten visszaforgatni a közösség javára, hogy munkám ne csupán a saját tudományos céljaimat segítse, hanem a kutatók számára is hasznosuljon.

Bibliográfia:

APPADURAI, Arjun

2001 A lokális teremtése. *Regio*, XII. 3. sz. 3–31.

ASSMANN, Jan

1992 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

ASSMANN, Aleida

2014 Archívumok a médiatörténetben. *Helikon – Irodalomtudományi Szemle*, LX. 3. sz. 400–409.

AUSTIN, John L.

1990 *Tettenért szavak*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BAUSINGER, Hermann

1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris Könyvtár, Budapest.

BOERDAM, Jaap – MARTINIUS, Warna Oosterbaan

2000 Családi fényképek – szociológiai megközelítésben. In: R. Nagy József (szerk.): *Családi album. Vizuális antropológiai szöveggyűjtemény I.*, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 154–172.

BOGDÁN Melinda

1999 „Itt küldöm neked egész családunkat...” Egy budapesti polgárcsalád fényképei a századelőn. In: Fejős Zoltán – Bán András (szerk.): *Körülírt képek. Fényképezés és kultúrakutatás*. Miskolci Galéria – Magyar Művelődési Intézet, Miskolc–Budapest, 89–94.

CSURGÓ Bernadett

2014 A vidék nosztalgiája. Kulturális örökség, turizmus- és közösség-szervezés három észak-alföldi kistérségben. *Socio.hu*, IV. 2. sz. 1–19.

DE LINARES, Chantal

2000 A család játéka. Családi képzeletvilág a családi fényképekben és albumokban. In: R. Nagy József (szerk.): *Családi album. Vizuális antropológiai szöveggyűjtemény I.*, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 116–126.

FEJŐS Zoltán

1999 A fotóantropológia és a bemutatás dilemmái. In: Fejős Zoltán – Bán András (szerk.): *Körülírt képek. Fényképezés és kultúrakutatás*. Miskolci Galéria–Magyar Művelődési Intézet, Miskolc–Budapest, 5–8.

FÉL Edit

1991 A saját kultúrájában kutató etnológus. In: *Ethnographia*, CII. 1-2. sz. 1–8.

2001 A magyar népi társadalom életének kutatása. In: Hofer Tamás (szerk.): *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 323–370.

FÉL Edit – HOFER Tamás

1997 *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Balassi Kiadó, Budapest.

2011 „Mi, korrekt parasztok...” – Hagyományos élet Átányon. Korall Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest.

FOGARASI Klára

1996 *A régi világ falun. A századfordulót követő évtizedek fotográfiái*. Helikon Kiadó – Néprajzi Múzeum, Budapest.

GOFFMAN, Erving

2008 A homlokzatról. In: Síklaki István (szerk.): *Szóbli befolyásolás II. Nyelv és szituáció*. Typotex Kiadó, Budapest, 11–36.

GYARMATI György

2013 A nosztalgia esete a Kádár-korszakkal. *METSZETEK*, II. 2-3. sz. 3–21.

HARGITAI Dávid

2009 Vizuálanropológiai értelmezés a családi legendáriumok feltérképezéséhez. *Kapocs*, VIII. 2. sz. 1– 17.

KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor

2008 *Résztevő megfigyelés a saját társadalomban -- korszakok szimbolikája*. Forrás: https://szociologia.tk.hu/uploads/files/archive/Kapitany_Resztvevo_megfigyeles.pdf

Letöltés dátuma: 2023. 10. 20.

KINCSES Károly

2006 *Pózkatalógus. Kultúra, kapcsolatok és a társadalmi helyzet tükröződése a 19. századi fényképezésben*. Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét.

KOLTA Magdolna

2003 *Képmutogatók. A fotográfiai látás története*. Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét.

KOTKIN, Amy

2000 A családi fotóalbum, mint a folklór egyik megnyilvánulási formája. In: R. Nagy József (szerk.): *Családi album. Vizuális antropológiai szöveggyűjtemény I.*, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 127–134.

KUNT Ernő

1987 Nép-rajz és foto-antropológia. Vizuális antropológiai jegyzetek paraszti használatú fényképekről. *Ethnographia*, XCVIII. 1. sz. 1–47.

LAJOS Veronika

2016 Internet és etnográfiai jelenkorkutatás. Tárgyi és módszertani kérdések, etikai természetű dilemmák. In: Bihari Nagy Éva - Kavecsánszki Máté - Keményfi Róbert - Marinka Melinda (szerk.): *Diptichon. Tanulmányok Bartha Elek tiszteletére*. MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport, Debrecen, 830–851.

MARIEN, Mary Warner

2011 *A fotográfia nagykönyve. A fényképezés kultúrtörténete*. Typotex Kiadó, Budapest

MESTER Tibor

2018 Digitális antropológia – előzmények, megközelítések, módszerek. *Replika*, XXVIII. 3-4. sz. 119–136.

SÁRKÁNY Mihály

2000 Közösségtanulmányok és összehasonlítási lehetőségeik. In: Sárkány Mihály (szerk.): *Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában*. L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest, 56–71.

STEMLERNÉ Balog Ilona

2009 *Történelem és fotográfia*. Osiris Kiadó – Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.

SZALMA Anna-Mária

2006 *A fénykép, mint narratívum. Kísérlet egy egyéni fényképállomány értelmezésére*. (Tudományos Diákköri Dolgozat). Forrás: https://etdk.adatbank.ro/pdf/szo_szalma.pdf.
Letöltés dátuma: 2023. 12. 03.

2012 Fénykép – énkép. A családi fényképhasználat margójára. *Korunk*, XXIII. 9. sz. 3–10.

2014 *Fénykép a mindennapi életben. Fényképkorpuszok antropológiai elemzése*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

SZILÁGYI Miklós

1986 *Gyűjtőmódszerek és forráskritika a néprajztudományban*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen.

SZILÁGYI Mihály

1999 A grábóci szerb ortodox kolostor története. In: Dobos Gyula (szerk.): *Tanulmányok* (Tolna megyei levéltári füzetek 7). Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, Szekszárd, 5–114.

SZUHAY Péter

2004 „Így lövünk mi”. A néprajzi fotó szerepe a társadalom megértése folyamatában. Értelmezési kísérlet a Néprajzi Múzeum fényképgyűjteménye alapján. In: Fejős Zoltán (szerk.): *Fotó és néprajzi muzeológia*. Budapest, Néprajzi Múzeum, 39–62.

SZ. KRISTÓF Ildikó

1998 Jákob rózsafája vagy frusztrált antropológusok? Az értelmezés hatalmáról és korlátairól. *Tabula*, I. 60–85.

TERENDI Viktória

2022 A fotografikus képi struktúra alkotóelemei és jellemzőik – 20. századi családi fényképek példáin keresztül. *Per Aspera ad Astra*, IX. 1. sz. 90–112.

2023 *Hódmezővásárhelyi családok életmódjának változása a 20. században, vizuális családtörténeteik tükrében* (PhD értekezés, Szegedi Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola Modern Kor Program). Forrás:

https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/11758/7/Terendi_V_disszertacio_.pdf .

Letöltés dátuma: 2023. 11. 09.

TÖNNIES, Ferdinand

2004 *Közösség és társadalom*. Gondolat Kiadó, Budapest.

TÓTH G. Péter

2002 A „közösség”. Egy fogalom megalkotása, kiteljesedése, széthullása és felszámolása.

In: Pócs Éva (szerk.): *Közösség és identitás*. Budapest. L'Harmattan – PTE Néprajz Tanszék, Budapest, 9–32.

VASS Erika

2007 *A búcsú és a búcsújárás mint rituális dráma* (PhD értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Néprajztudományi Doktori Iskola, Doktori Iskola). Forrás: <https://doktori.btk.elte.hu/folk/vasserika/diss.pdf>